

3. Єлканов С. Б. Основи професійного самовиховання майбутнього вчителя. Педагогічна творчість і майстерність / С. Б. Єлканов. – К., 2000.
4. Кузьмина Н. В. Психологическая структура деятельности учителя : (тексты лекций) / Н. В. Кузьмина, Н. В. Кухарев; Гомельс. гос. ун-т, Каф. педагогики и психологии. — Гомель : ГГУ, 1976. — 57 с.
5. Макаренко А. С. Избранные педагогические сочинения : в 2 т. / А. С. Макаренко. – М. : Педагогика, 1977. – Т. 1. – С. 397; Т. 2. – 320 с.
6. Метельский Г. И. Психологические особенности гностической деятельности личности учителя / Г. И. Метельский. – Л., 1979. – 136 с.
7. Мешко О. Професійне самопізнання майбутнього вчителя як умова становлення його педагогічної позиції / О. Мешко // Психологічні науки. – 2010. – № 54. — С. 235–239.
8. Педагогічна майстерність: хрестоматія : навч. посіб. / упоряд.: І. А. Зязюн, Н. Г. Базилевич, Т.Г. Дмитренко та ін.; за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища шк., 2006. — С. 249–251.
9. Рукавишникова Н. Г. Профессиональное самопознание студентов педагогического вуза : автореф. дис. на соиск. учен. степени канд. психол. наук : 19.00.07 «Педагогическая и возрастная психология» / Н. Г. Рукавишникова. – М., 2003. – 21 с.
10. Столин В. В. Самосознание личности / В. В. Столин. – М. : Изд-во МГУ, 1983. – 284 с.

УДК 378.015.31:316.42

**ДІАГНОСТИКА СФОРМОВАНОСТІ КОМПОНЕНТІВ
СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ГУМАНІТАРНИХ
СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ КЛАСИЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ
(КОНСТАТУВАЛЬНИЙ ЕТАП)**

Жукова О. А.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

У статті представлено результати комплексної діагностики сформованості компонентів соціальної компетентності у студентів класичних університетів різних регіонів України. Діагностику було проведено на констатувальному етапі педагогічного експерименту, в якому взяли участь 948 студентів гуманітарних спеціальностей (зокрема, філософів, істориків та археологів, культурологів, філологів). Серед цих студентів до експериментальної (ЕГ) групи увійшли 476 студентів, до контрольної групи (КГ) – 472 здобувача освіти. Оцінюванню підлягали мотиваційний, змістовий, процесуальний, особистісно-оцінний критерії. Було визначено рівні оцінювання кожного із критерію: високий, середній та низький.

Ключові слова: *соціальна компетентність, педагогічний експеримент, ігрові технології, діагностика, студент, класичний університет.*

ДИАГНОСТИКА СФОРМИРОВАННОСТИ КОМПОНЕНТОВ СОЦИАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ ГУМАНИТАРНЫХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ КЛАССИЧЕСКИХ УНИВЕРСИТЕТОВ (КОНСТАТИРУЮЩИЙ ЭТАП)

Жукова О. А.

В статье представлены результаты комплексной диагностики сформированности компонентов социальной компетентности студентов классических университетов разных регионов Украины. Диагностику было проведено на констатирующем этапе педагогического эксперимента, в котором приняли участие 948 студентов гуманитарных специальностей (в частности, философы, историки и археологи, культурологи, филологи). Среди этих студентов в экспериментальную (ЭГ) группу вошли 476 студентов, в контрольную группу (КГ) - 472 студента. Оцениванию подлежали мотивационный, содержательный, процессуальный, личностно-оценочный критерии. Был определен уровень оценивания каждого из критерия: высокий, средний и низкий.

Ключевые слова: *социальная компетентность, педагогический эксперимент, игровые технологии, диагностика, студент, классический университет.*

DIAGNOSTICS OF FORMATION OF THE COMPONENTS OF SOCIAL COMPETENCE OF STUDENTS OF HUMANITARIAN SPECIALTIES OF CLASSICAL UNIVERSITIES (PRESENT STAGE)

Zhukova O.A.

The article presents the results of a complex diagnostics of the formation of components of the social competence of students of classical universities in different regions of Ukraine. The diagnosis was carried out at a present stage of the pedagogical experiment, in which 948 humanitarian students took part (also philosophers, historians and archaeologists, cultural scientists, philologists). Among these students there are included 476 students in the experimental group (EG), and the 472 students in the control group (CG). The motivational, informative, procedural, personality assessing criteria were assessed. The levels of assessment of each criterion were determined as: high, medium and low. During the pointed stage of the pedagogical experiment we used various types of tests, poorly formalized and formalized methods, also were used: a test questionnaire of personality self-actualization (A. Lazukina in adaptation by N. Kalina), achievement motivation (A. Mehrabian), projective methodology of unfinished sentences; the methodology proposed by V. Sinyavsky and V. Fedoroshin named "Communication and Organizational Abilities"; V. Vinokurov's methodology for diagnosing value orientations ("Career Anchor"); a questionnaire written by E. Bazhin, E. Golinkina, L. Etkind ("The level of subjective control").

Key words: *social competence, pedagogical experiment, game technology, diagnostics, student, classical university.*

Постановка проблеми. Проблема формування соціальної компетентності у студентської молоді є однією із складних та актуальних проблем сьогодення. Розвиненість у здобувачів освіти компетентності зазначеного виду дозволить їм вільно виконувати різноманітні соціальні ролі та притаманні цим ролям функції, бути активним членом соціуму, носієм позитивних перетворень у суспільстві.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Соціальна компетентність як вид ключових компетентностей розглядалась в працях Т. Алексєєнко [1], Н. Беккер [2], С. Гончарова [3], І. Зимньої [4], В. Хутмахера [8], М. Matusz [9] та інших вітчизняних та зарубіжних учених. У дослідженнях сучасних авторів представлено різні аспекти її прояву у здобувачів освіти на різних етапах їхнього особистісного та професійного зростання. Вченими досліджувались засоби, способи, технології та методики її формування у процесі навчання в освітніх установах.

Мета нашої статті полягає у висвітленні діагностики сформованості компонентів соціальної компетентності студентів гуманітарних спеціальностей класичних університетів засобами ігрових технологій на констатувальному етапі проведеного нами педагогічного експерименту.

Виклад основного матеріалу дослідження. На констатувальному етапі педагогічного експерименту було проведено комплексну діагностику сформованості у студентів Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Миколаївського міжрегіонального інституту розвитку людини вищого навчального закладу «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II, Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», Міжнародного класичного університету імені Пилипа Орлика компонентів соціальної компетентності.

У педагогічному експерименті взяло участь 948 студентів гуманітарних спеціальностей: філологів, істориків та археологів, філософів, культурологів. З них 476 студентів склали експериментальну групу (ЕГ), 472 студенти – контрольну групу (КГ).

Під час констатувального етапу педагогічного експерименту з метою оцінювання за мотиваційним критерієм використовували: тест-опитувальник самоактуалізації особистості (А. Лазукіна в адаптації Н. Каліної), мотивації досягнення (А. Мехрабіан), що дозволили діагностувати сформованість мотивації здобувачів освіти до формування в них соціальної компетентності, а також їх бажання знаходитися у соціумі. З метою дослідження за змістовим критерієм і його показниками нами було використано опитувальник, за допомогою якого ми визначали рівень сформованості соціальної компетентності студентів та виявляли рівень опанування цією компетентністю за такими компонентами: ціннісно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-операційний, особистісно-рефлексійний). Доречним було використання проективної методики незавершених речень для дослідження наявності суми знань і пізнавального інтересу щодо

сформованості соціальної компетентності студентів класичних університетів засобами ігрових технологій. З метою дослідження процесуального критерію нами було використано методику, запропоновану В. Синявським та В. Федорошиним під назвою «Комунікаційні та організаторські здібності». Під час діагностування за особистісно-оцінним критерієм та його показниками було застосовано методику В. Винокурова діагностики ціннісних орієнтацій («Якір кар'єри»), що дозволила визначити рівень сформованості соціальної компетентності. Доцільним стало використання опитувальника, авторами якого є Є. Бажин, Є. Голинкіної, Л. Еткінд («Рівень суб'єктивного контролю»), що допоміг оцінити рівень суб'єктивного контролю здобувачів освіти над різними ситуаціями, зокрема відношення до формування соціальної компетентності, підґрунтям якої є відповідальність особистості за власні дії та життя. Крім того, нами було застосовано тести. На основі аналізу психолого-педагогічних джерел можемо свідчити, що існують різні класифікаційні ознаки тестів. Зокрема, В. Пугачов звернув увагу на той факт, що в залежності від форми завдань, тестової методики та конструкції їх можна розподілити на: вільні; графічні; структуровані; ті, в яких є графі для заповнення; ті, результати яких вимірюють за шкалами [6, с. 33].

Слід зауважити, що найбільш поширеною є класифікація, де тести розподіляють на певні групи за змістом та формою [5, с. 44]. За формою тести розподіляють на: предметні, бланкові, комп'ютерні й апаратурні, індивідуальні та групові, письмові та усні, практичні (невербальні й вербальні тести).

Так, застосування індивідуальних тестів мало спрямування на виявлення особистісних якостей [6, с. 34]. Між тим, заміна одного тесту на інший у процесі визначення рівня успішності того, хто проходить це випробування, є важливою ознакою індивідуальних тестів.

У процесі проведення нашого дослідження найчастіше застосовувалося групове тестування. Порівняно з індивідуальним тестуванням, його проведення займало менше часу. Зауважимо, що цей вид тестування є детально розробленою процедурою випробування, якої слід дотримуватися тому, хто проводить експеримент. Серед переваг цього виду тестування ми відзначаємо можливість перевірки сприятливості умов стосовно організації освітнього процесу для студентів гуманітарних спеціальностей протягом короткого проміжку часу; успішності опанування здобувачами освіти знань з певної наукової галузі, ставлення студентів до процесу набуття знань. Для індивідуальних тестів була обрана усна форма проведення, а для групових – письмова.

Відомо, що письмові та усні тести поділялися на тести із відкритою та закритою відповіддю на завдання, що пропонується. У ході здійсненого нами тестування відкритою вважалася самостійна відповідь студентів гуманітарних спеціальностей на поставлене запитання, а закритою – та, що у процесі формування соціальної компетентності обиралася здобувачем освіти з-поміж запропонованих.

Основою бланкових тестів були бланки або брошури й зошити, що містили самі завдання, приклади їх розв'язання, а також графи, куди респонденти мали записувати відповіді. Цей вид тестів було нами застосовано у процесі групового й індивідуального випробування.

Актуального значення набули невербальні й вербальні тести. Особливістю роботи здобувачів освіти з вербальними тестами стали процедури із визначенням понять (надаються у словесній формі). Такий вид тестових завдань використовувався з метою оцінки здібностей та досягнень студентів. Завдання невербальних тестів надавалися у вигляді малюнків, схем, графічних зображень для оцінки комбінаторного й просторового типів мислення. Їх використання спрямовувалося на розвиток перцептивних якостей здобувачів освіти.

Вивчення спеціальної літератури свідчить, що нині широкого використання в освітньому просторі набули дидактичні тести. Вони використовуються з метою перевірки та діагностики наявних навичок, засвоєних знань, умінь, необхідних студентам для виконання певного виду діяльності. Важливою ознакою названого виду тестування було збільшення складності завдань, спрямоване на підвищення надійності та об'єктивності контролю за процесом навчання студентів [5]. Означений вид тестових завдань надав можливість оцінити ступінь розуміння студентами закономірностей побудови соціального життя та принципів його функціонування, усвідомлення й аналізу студентами гуманітарних спеціальностей літератури, в якій віддзеркалені процеси життєдіяльності індивіда як конкретного суб'єкта соціальної взаємодії. До того ж їх використання уможливило процес вимірювання впливу навчання на процес розвитку логічного мислення здобувачів освіти, удосконалення прийомів вирішення ними різнобарвного кола соціальних завдань.

Доречно схарактеризувати результати використання малоформалізованих й формалізованих методик у процесі дослідження, що проводилось нами. Для діагностики за визначеними критеріями (мотиваційний, змістовий, процесуальний, особистісно-оцінний) рівнів сформованості соціальної компетентності студентів гуманітарних спеціальностей класичних університетів нами було складено таблиці, в яких відбито дані (табл. 1-4). Розглянемо рівні оцінювання кожного з зазначених критеріїв.

Мотиваційний критерій:

- високий рівень (розвинена мотивація до формування соціальної компетентності, яскраво виражене позитивне ставлення до її формування);
- середній рівень (достатній рівень мотивації до формування соціальної компетентності, позитивне ставлення до її формування);
- низький рівень (ще не сформовано ставлення до формування соціальної компетентності).

Змістовий критерій:

- високий рівень (творчо використовують знання і можуть їх застосувати на практиці; якість і обсяг знань відповідно до вимог державного

освітнього стандарту);

- середній рівень (несистематичне поповнення знань; достатній обсяг і якість знань, умінь і навичок студентів відповідно до вимог державного освітнього стандарту);

- низький рівень (якість і обсяг знань студентів відповідно до вимог державного освітнього стандарту є недостатніми).

Процесуальний критерій:

- високий рівень (всі групи вмінь та особистісних якостей, що дозволяють формувати соціальну компетентність, є розвиненими; у процесі гри виявляють оригінальність та цікаві ідеї; згідно з поставленими цілями творчо використовують їх у площині практичної діяльності);

- середній рівень (розвинені уміння й особистісні якості, що на продуктивному рівні сприяють формуванню соціальної компетентності);

- низький рівень (формування соціальної компетентності здійснюється репродуктивним способом).

Особистісно-оцінний критерій:

- високий рівень (студентам притаманна адекватна самооцінка; здобувачі освіти здійснюють рефлексію та саморегуляцію власної діяльності й поведінки, виявляють здатність до формування соціальної компетентності);

- середній рівень (студентам притаманна адекватна самооцінка; здобувачі освіти здійснюють рефлексію та саморегуляцію власної діяльності й поведінки, але не завжди здатні до формування соціальної компетентності самостійно);

- низький рівень (використання студентами прийомів саморегуляції власної поведінки та діяльності є ситуативним; студенти не використовують можливість формувати соціальну компетентність, мають занижену або неадекватну самооцінку).

На основі отриманих результатів, відбитих у таблиці 1, можливо стверджувати: ставлення до формування соціальної компетентності у студентів контрольної групи та експериментальної групи ще не сформоване. Це свідчить про те, що студенти не зовсім розуміють важливість власної праці во благо соціуму, одночасно поєднуючи її з потребою у професійній самореалізації. Відтак, наведені дані можуть пояснюватися й тим, що студенти гуманітарних спеціальностей володіють необхідними знаннями, вміннями і навичками або розвивають їх в процесі навчання; більшою мірою орієнтовані на взаємодію з соціумом. З метою подолання й запобігання певних утруднень, що постають на шляху засвоєння здобувачами освіти необхідного обсягу знань, а також з'ясування причин, що зумовлюють перешкоди під час пізнання, нами було використано опитувальник М. Фетіскіна [7, с. 82].

Аналіз отриманих відповідей на поставлені запитання дозволив нам дійти до наступного висновку: утруднення здобувачів вищої освіти у процесі пізнання викликані низкою чинників.

Таблиця 1

Результати констатувального етапу експериментальної перевірки сформованості ціннісно-мотиваційного компонента соціальної компетентності студентів гуманітарних спеціальностей класичних університетів за мотиваційним критерієм

Критерій	Показники	Рівні	ЕГ (476 осіб)		КГ (472 особи)	
			%	Абсолютні дані	%	Абсолютні дані
1	2	3	4	5	6	7
Мотиваційний	1. Позитивне ставлення до формування соціальної компетентності	В	–	–	–	–
		С	36,2	173	34	161
		Н	63,8	303	66	311
	2. Мотивація до формування соціальної компетентності	В	2,6	12	3,3	16
		С	32,9	157	34	161
		Н	64,5	307	62,7	295

Серед них: неактуальний у період сьогодення матеріал, що підлягає вивченню у процесі опанування дисциплінами професійного спрямування, на усвідомлення якого студентами витрачається багато часу (24%); орієнтація на традиційну (монологічну) форму подання навчальної інформації (23%); велика частка навчального навантаження поряд з малою часткою часу, відведеного на розв'язання інших життєвих завдань (21%).

Таблиця 2

Результати констатувального етапу експериментальної перевірки сформованості когнітивного компонента соціальної компетентності студентів гуманітарних спеціальностей класичних університетів за змістовим критерієм

Критерій	Показники	Рівні	ЕГ (476 осіб)		КГ (472 особи)	
			%	Абсолютні дані	%	Абсолютні дані
1	2	3	4	5	6	7
Змістовий	1. Якість та обсяг знань, що відповідають вимогам державного освітнього стандарту	В	10,5	50	10	47
		С	43,4	207	44	208
		Н	46,1	219	46	217
	2. Творче використання знань і можливість їх застосування на практиці	В	–	–	–	–
		С	33,6	160	32	151
		Н	66,4	316	68	321

Студенти вказали на важливі причини, що обумовлюють низькі результати навчання: швидкі темпи засвоєння навчальної інформації; її величезний обсяг, що підлягає опрацюванню; низький рівень практико-орієнтованої складової навчання, у результаті чого зацікавленість до процесу навчання знижується.

На основі результатів, отриманих та відображених нами у таблиці 2, зазначимо наступне: обсяг та якість знань студентів гуманітарних спеціальностей, що мають відповідати вимогам державного освітнього стандарту, є недостатнім. До того ж студенти поповнюють свої знання несистематично. Такий умовивід може бути обумовлений віковими особливостями респондентів, низьким рівнем сформованості навичок прогнозування ними наслідків власних вчинків.

Таблиця 3

Результати констатувального етапу експериментальної перевірки сформованості діяльнісно-операційного компонента соціальної компетентності студентів гуманітарних спеціальностей класичних університетів за процесуальним критерієм

Критерій	Показники	Рівні	ЕГ (476 осіб)		КГ (472 особи)	
			%	Абсолютні дані	%	Абсолютні дані
1	2	3	4	5	6	7
Процесуальний	1. Розвиток особистісних якостей і вмінь, що дозволяють формувати соціальну компетентність	В	–	–	–	–
		С	20,4	97	22	104
		Н	69,6	379	78	368

На основі результатів, отриманих нами і відбитих у таблиці 3, зазначимо, що у студентів гуманітарних спеціальностей (групи ЕГ та КГ) уміння й особистісні якості, які мають вплив на формування їхньої соціальної компетентності, розвинені не в повному обсязі.

На основі результатів, отриманих нами і відбитих у таблиці 4, зазначимо: у студентів гуманітарних спеціальностей (групи ЕГ та КГ) використання прийомів, спрямованих на саморегуляцію власної поведінки й діяльності, є ситуативним. До того ж стає очевидним, що студенти не використовують можливість формування соціальної компетентності, мають низьку або неадекватну самооцінку.

Проведене нами дослідження дає підстави зробити **висновок** про необхідність рекомендувати упровадити в освітній процес студентів гуманітарних спеціальностей класичних університетів розроблену нами дидактичну технологію формування соціальної компетентності та визначити її дієвість.

Таблиця 4

Результати констатувального етапу експериментальної перевірки щодо сформованості особистісно-рефлексійного компонента сформованості соціальної компетентності студентів гуманітарних спеціальностей за особистісно-оцінним критерієм

Критерій	Показники	Рівні	ЕГ (476 осіб)		КГ (472 особи)	
			%	Абсолютні дані	%	Абсолютні дані
1	2	3	4	5	6	7
Особистісно-оцінний	1. Рефлексія та саморегуляція власної поведінки й діяльності	В	–	–	–	–
		С	36,5	174	27,3	129
		Н	63,5	302	72,7	343
	2. Адекватна самооцінка		–	–	–	–
			36,4	174	33,1	156
			63,6	302	66,9	316

Перспективи подальших наукових розвідок у дослідженні проблеми формування соціальної компетентності студентів полягають у перевірці ефективності дидактичної технології формування компетентності зазначеного виду на контрольному етапі педагогічного експерименту.

Список використаних джерел

1. Алексеенко Т. Ф. «Я – соціальне» та «Я – індивідуальне» у соціалізації особистості //Шлях освіти. - 2009. - № 4. - С. 7–9.
2. Беккер Н. В. Основы формирования социальной компетентности школьников //Научно–педагогическое обозрение. Pedagogical Review. - 2015. - № 2 (8). - С. 54–62.
3. Гончаров С. З. Социальная компетентность личности: сущность, структура, критерии и значение //Образование и наука. - 2004. - № 2 (26). - С. 3–18.
4. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия. - М: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. - 40 с.
5. Психологическая диагностика: Учебное пособие. / Под редакцией М. К. Акимовой. - СПб: Питер, 2005. - 304 с.
6. Пугачов В. П. Тесты, деловые игры, тренинги в управлении персоналом: Учебник для студентов вузов. - М: Аспект Пресс, 2002. - 285 с.

7. Фетискин Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. - М: Изд-во Института психотерапии, 2002. - 490 с.

8. Hutmacher Walo. Key competencies for Europe. Report of the Symposium Berne, Switzerland 27–30 March, 1996. Council for Cultural Cooperation (CDCC). Secondary Education for Europe Strasburg, 1997. - 72 p.

9. Matusz M. Kompetencje informacyjne nauczycieli i uczniw. Edukacja Technika – informatyka – edukacja / red. W. Walata. Rzeszow: Uniwersytet Rzeszowski, 2008. – Tom X. Teoretyczne i praktyczne problemy edukacji informatycznej. – S. 191–192.

УДК 373.5.016:911.2 (045)

ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ НА УРОКАХ ГЕОГРАФИИ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Иванова Е. И.

МБОУ «Средняя общеобразовательная школа № 1» (г. Курск)

В статье, на основании обобщения научных теорий и личного опыта, обосновываются актуальность и практическая значимость организации исследовательской деятельности в учебном процессе общеобразовательной школы. Обозначаются проблемы развития исследовательской деятельности в процессе трансформации системы образования. Исследовательская деятельность обучающихся рассматривается в контексте решения образовательных задач, достижения конкретного результата обучения как совокупного интеллектуального, творческого и социокультурного продукта. Предлагаются конкретные средства достижения оптимальных результатов использования исследовательской технологии усвоения содержания учебных дисциплин на примере географии, раскрываются её преимущества для обучающихся, педагогов, родителей и общеобразовательных учреждений.

Ключевые слова: *исследовательская деятельность, процесс исследования, новое знание, поисковая активность, нетрадиционные формы занятий, исследовательский способ.*

ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ У ЗАГАЛЬНООСВІТНІЙ ШКОЛІ

Іванова О. І.

МБОУ «Середня загальноосвітня школа № 1» (м. Курськ)

У статті, на підставі узагальнення наукової теорії й особистого досвіду, обґрунтовуються актуальність і практична значущість організації дослідницької діяльності в навчальному процесі загальноосвітньої школи. Позначаються проблеми розвитку дослідницької діяльності в процесі трансформації системи освіти. Дослідницька діяльність учнів розглядається в контексті вирішення освітніх завдань, досягнення конкретного результату навчання як сукупного інтелектуального, творчого